

Sömürgecilik ve tarih

MEHMET ÖZAY *

Sömürgecilik ve tarih ilişkisi hem neden hem sonuç olmaklığıyla dikkat çeken iki olguya işaret eder. Bildik ve yaygın anlamıyla sömürgecilik dönemi, 15. yüzyılda Portekiz Kralı Denizci Henry'yle başlatılır. Mahlasının da ortaya koyduğu üzere Henry, bir yandan Akdeniz öte yandan kıtadaki hanedanlıklar ve imparatorluklar çekişmeleri arasına sıkışmışlıktan çıkmanın ancak denizler sayesinde olduğunu gören ve dönemine göre rasyonel bir düşünceyi hayata geçirebilen bir hükümdar olarak anılır.

Tabii burada uzun uzadıya sömürgecilik evrelerine konu olan milletleri sıralamak ve onların hikâyelerini dizmek amacında değilim. Aksine, daha geniş bir perspektifle sömürgeciliğin tarih yazımı, ötekiyle karşılaşmayı beraberinde getirir. Bu karşılaşma tesadüfi olabildiği gibi kasıtlı ve bilinci bir hedef seçimiyle de gerçekleşmiş olabilir. Ancak bu karşılaşmayı "tanışma" olarak adlandırmanın, Avrupa sömürge tarihi için söz konusu olabileceği epeyce kuşku götürdüğünü de

ifade etmeliyiz.

Öteki, yani bildik anlamıyla bir insan toplumuna atıf yerine, öteki coğrafya, kültür, dil, gibi unsurlarıyla da karşımıza çıkar. Her ne kadar, bir insan toplumu bunlara içkin olsa da, bu olguları tek tek ele almak mümkün. Çünkü sömürge güçleri, "öteki coğrafya"ya ulaşmalarına neden olan bazı kayıtlı bilgiler veya bunlara eklenen bazı tesadüflerle hareket etseler de, ulaştığında ad verilmesi gereken bir kara parçası vardır önlerinde. Ad verme işi öylesine kapsamlıdır ki, neredeyse hiçbir doğal ve tabii nesne bundan kaçamaz. Bu adlandırmaya nesnelere bir nehir, bir dağ, bir orman, bir ada, bir adalar grubuyla çevrili boğaz/lar, bir küçük kabile, bir dinî inanç olmaması için bir neden yok.

Aslında bu tastamam, karşılaşılan her ne ise, onu bilinçaltı bir düşünce örgüsüyle veya gayet donanımlı bir bilinçli eylemle "öteki" olarak temellendirmenin adıdır. Bu süreç, yani "ad verme" edimi, aynı zamanda "ötekinin" tarihini yazmanın başlangıç safhasını oluşturur. Bununla birlikte, batılı sömürgecinin "öteki" ile konuşma ediminden başlayarak sosyal bir ilişki örgüsü oluşturmadığını söylenemez.

Aksine, bazı şartlar dışında, bu ilişkiyi kurmakta istekli davranır ve buna uygun zemini açmayı da ihmal etmez. Ancak bu süreci yönlendirme hakkını da kendini bularak bunu pratiğe geçirir. Bu anlamda, kendisine ad biçilen bir topluluğun kendini ifade etmesi gayet doğal bir sürece tekabül eder. Lakin sömürgeci, bu gruba şu veya bu şekilde şu veya bu nedenle bir kere adını vermiştir.

Sömürgeci ile "öteki" denilen arasındaki

karşılaşma anı, aynı zamanda "tarihin" yazılması anının başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu tarih yazımında, "ad" verilen toplulukla girilen sosyal etkileşimin yeterli olmayacağı aşikârdır. Bu noktada başvuru kaynağı, yine 'öteki' olacaktır. Ancak ötekinin buradaki işlevi araçsallaştırılmaktan öte bir duruma işaret etmemektedir. Sömürgeci kâşifin yanında eşlik etmekte olan "öteki" bildiği, tanışık olduğu dağ parçasını, adayı, denizi ona yani sömürgeciye aktarırken, bilmediği yeni bir tarih yazım sürecine aracılık ettiğinin farkında değildir.

Burada oldukça kritik bir nokta olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Sömürgecinin anlama uğraşı da, benzer bir araçsallaştırılmaya eşlik ediyor. Şayet amaç salt bir "anlama" uğraşısıyla sınırlı olsaydı, o halde ötekinin tarihini yazmaya gerek kalmaz(dı). "Öteki"nin ad verdiği dağ, nehir, ada, su yolu, vadi ve bunlara eklenilebilecek her ne var ise hepsinin sömürgeci tarafından yeniden adlandırılması gerekiyor.

Buraya kadar yazılanlardan, "öteki"nin hiçliğe tekabül edecek bir nesne olmadığı herhalde görülmektedir. Ancak buradaki tuzak, "öteki", kendi zaman ve uzamı içerisinde anlamlı ve donanımlı bir yerde konumlanmış olmasına rağmen, sömürgecinin onu bulmasıyla "keşfetmesiyle", bir anda dönüştürülmesi, manipüle edilmesi gereken bir nesne konumuna indirgenmesidir.

* İbn Haldun Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.